

**HORIZONTALNO I VERTIKALNO HIBRIDNO DJELOVANJE I/ILI
RAT - STUDIJA SLUČAJA BOSNE I HERCEGOVINE**
HORIZONTAL AND VERTICAL HYBRID ACTION AND/OR WAR-
CASE STUDY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Izvorni naučni rad

Prof. dr. Jasmin Ahić⁹⁶

Prof. dr. Bakir Alispahić⁹⁷

SAŽETAK

Inspiracija za rad i problem (i) koji se radom oslovljava (ju): Ako polazišno uporište postavimo na način da je hibridno djelovanje zapravo model širenja utjecaja u kojem se koriste sofisticirane aktivnosti za, informacijske i medijske operacije, te subverzivno interesno djelovanje, onda je neminovno da i odredimo njegove premise. Autor (i) iznosi osnovne kriterije po kojima je hibridno djelovanje, u većini slučajeva, u potrebno kategorizirati u horizontalnom i vertikalnom smislu unutar samom objekta na koji se odnosi (država, zajednica, sistem). Napadi i diverzije na informacione sisteme vlada i/ili sigurnosnih istraživačkih centara predstavljaju novi oblik ratovanja koji zamjenjuje konvencionalno oružje i seli se iz prirodnog u digitalno okruženje. Potreba za prevencijom i odbranom je neupitna.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Studija daje uvid u nove načine borbe od hibridnog djelovanja do ratovanja i to protiv uspostavljenih državnih i nacionalnih sistema. Rezultati mogu poslužiti kao smjernice i uvidi u događanja u skorijoj budućnosti koja će postati tehnološki naprednija, samim time i ranjivija.

Metodologija/Dizajn: Empirijsko istraživanje u formi studije slučaja predstavlja primarnu analizu događaja koji su klasifikovani kao rad obavještajnih agencija i pojedinaca u domeni hibridnog djelovanja/ratovanja i uspostavljanja političkih pritisaka na druge regionalne aktere.

Ograničenja istraživanja/rada: Horizontalno i vertikalno hibridno djelovanje predstavlja dinamičnu kategoriju čiji se elementi kreću na političkom spektru od borbe za primarnim secesionističkim interesima do opravdanog preventivnog napada. Jasna i tačna klasifikacija svakog od događaja ima notu favorizovanja i osuđivanja aktera što može ući u domen političke korektnosti i državne favorizacije određenih subjekata. Rad predstavlja hipotetički okvir događaja koji se mogu i dešavaju, i koji su uslovljeni i direktno vezani za trenutnu političko sigurnosnu klimu.

Rezultati/Nalazi: Rezultati prezentirani u radu predstavljaju prognostiku i predviđanje budućih događaja koji nastaju kao rezultat anarhije hibridnog i cyber prostora i

⁹⁶ FKKSS, UNSA, Bosna i Hercegovina

⁹⁷ FKKSS, UNSA, Bosna i Hercegovina

međusobnog obavještajnog rata državnih i paradržavnih aktera u borbi za dominaciju nad regionalnom i globalnom politikom.

Generalni zaključak: Ranjivost cyber prostora omogućava različitim akterima da djeluju protiv nacionalnih i državnih sistema kao primarnih meta koje omogućavaju brz i efikasan povrat informacija o uspješnosti napada. Pritisci nastali od strane terorističkih organizacija i njihovog obavještajnog sistema na države ili vlade imaju poguban karakter jer se u pitanje dovodi nacionalni opstanak. Promijenjen je samo front djelovanja, od postavljanja bombi na tržne centre u postavljanje virusa i malware programa u nuklearna postrojenja, hidrocentrale i finansijske sisteme.

Opravdanost istraživanja/rada: Radom su prikazani mogući elementi i načini izvršenja hibridnog djelovanja ratovanja te aktivnosti koji mijenjaju modus operandi i prelaze na društveno i nacionalno opasnije akte poput rušenja političkog sistema, diverzija npr. infrastrukture i pristupa tajnim informacijama. Hibridno djelovanje uvijek ima strateške ciljeve stvaranja utjecaja ili preusmjeravanja političkih procesa. Današnji medijski, informacijski, propagandno politički kontekst u Bosni i Hercegovini, te otvorena destrukcija i nepovjerenje u državne institucije stvaraju dobru atmosferu za prihvaćanje dezinformacija koje mogu imati određeni strateški utjecaj. Kada strateški utjecaj počne davati rezultate onda je potrebno govoriti „i/ili“ o hibridnom ratovanju???

Ključne riječi

hibridno djelovanje, horizontalno i vertikalno djelovanje, hibridni rat

ABSTRACT

If we set the starting point in a way that hybrid action is actually a model of the expansion of influence in which sophisticated activities for information and media operations are used, and subversive interest, then it is inevitable to determine its premises. The author presents the basic criteria according to which the hybrid action, in most cases, is to be categorized in the horizontal and vertical sense within the object itself (state, community, system). Hybrid action always has the strategic goals of influencing or re-directing political processes. Today's media, information, propaganda political context in Bosnia and Herzegovina, and open destruction and mistrust in state institutions create a good atmosphere for accepting misinformations that may have a certain strategic impact. When the strategic impact begins to give results then it is necessary to speak "and/or" of hybrid warfare. ???

Key Words

Hybrid action, Horizontal and Vertical Action, Hybrid War, Bosnia and Herzegovina

UVOD

Hanibal, veliki vojskovođa svoga vremena je malom vojnom silom potpomognut slabim saveznicima napao jake rimske snage na Apeninskom poluostrvu. Uspješnom primjenom različitih oblika i kombinacija napadnih djelovanja ozbiljno je zaprijetila rimskoj vojsci i čitavoj tadašnjoj Rimskoj republici koja je imala 38 legija (preko 120.000 vojnika nasuprot oko 40.000 hiljada pripadnika kartagenske vojske). Rat, kao najsloženija društvena pojava, određena je uticajima različitih faktora povezivajući se sa svim sociološkim,

tehnološkim i historijskim pojavama, dostignućima i interesima. Poznati pruski general Clausewitz izjavio je da je rat politika drugim sredstvima, i da je rat produžena ruka politike. Tako danas i mi možemo napraviti paralelu da je neoružani rat – rat drugim sredstvima, odnosno produžena ruka oružanog rata. Tehnološka (r)evolucija dovodi do ratnih revolucija. Rat je u suštini svoje društveno-historijske konstante ostao isti, samo su se neka sredstva promijenila i prilagodila, odnosno pridodala. S obzirom, da rat predstavlja društvenu konstantu, nesumnjivo je da su se društvene promjene, izazvane procesom globalizacije, odrazile i na sam fenomen rata, prije svega na način njegovog vođenja kao historijskog društvenog činioca i pratioca tehničkog razvoja. Historija pojave *Hibridni rat* je pojava koja predstavlja sociološku i epistemološku promjenu praktikovanja i poimanja rata, odnosno historijski poznatog konvencionalnog oružanog sukoba. Trenutna tranzicija ratovanja nije prva u hronologiji razvoja i tipologiji određenja, ali je po mnogo čemu svojstvena i značajnija u odnosu na prethodne. Kao što sve u prirodi teži ravnoteži, izjednačavanju i jednakosti kao preduslovu harmoniji i stabilnosti kao održivosti u vječnosti, tako je i rat kroz svoj razvoj doživio stupanj izjednačenosti protivnika, bez obzira na materijalnu veličinu i snagu. Koncept hibridnog ratovanja nije novi, pošto su države i njihove obavještajne agencije u prošlosti koristile iste subverzivne tehnike i alate. KGB je koristio dezinformacije i propagandu kao sredstvo asimetričnog rata u Hladnom ratu zbog velikih granica svog stanovništva i regiona koji su pali pod njenu sferu uticaja, kao što je i CIA činila da spriječi širenje komunizma u SAD i zapadnoj sferi uticaja. Međutim, hibridni rat je preuzeo potpuno novu dimenziju sa pojavom savremene tehnologije i digitalnog svijeta gde bi se cyber prostorom moglo manipulirati za širenje propagande i oružja u obliku cyber hakovanja. Hibridni rat-uz spajanje konvencionalne ratne tehnike i nekonvencionalne tehnologije sa konvencionalnim metodama postala je nova preovlađujuća generacija alata sa kojim se svijet polako suočava. Dakle, kada nema upotrebe (i) konvencionalnog oružja, tada nema ni rata. Sve se može svesti na konflikt, sukob i na kraju na rat. Konflikt ne mora uvijek da dovede do sukoba, a sukob ne mora uvijek da izazove rat, ali rat je uvijek posljedica postojanja konflikta i sukoba. Nije isto djelovanje i ratovanje. Ukoliko se svaki pojam zasebno jasno definiše, nije problem formulisati i odrednicu – hibridni rat, jer on je samo kombinacija dostupnih mogućnosti, poput i svakog drugog hibrida. Sve šta je uključeno u rat pored konvencionalnog oružja; nekonvencionalno (kao najčešće sredstvo prijetnje, prinude i/ili odvratanja), cyber operacije, ekonomski medijski i politički pritisci, migracije i demografske eksplozije, itd. može se nazvati logističkom podrškom ratne operacije, odnosno oružane operacije ratnog djelovanja, a uključuje se u rat zbog niže cijene, lakšeg opravdanja ili veće efikasnosti pri postizanju određenih ciljeva.

Hibridni rat je možda i najširi pojam do sada, jer se sa globalizacijom i evolucija rata proširila sa bojnog polja, na kojem je taktika i asimetrija ratnih lukavstava mijenjala tokove i ishode bitaka i ratova, rastući do međunarodnih granica zatim regionalnih i na kraju globalnih, šireći se od sukoba u koje su bili uključeni samo vojnici, do granica cijelog, čak i globalnog, međunarodnog društva, i svih njegovih institucija, potencijala i resursa. Rat je u suštini svoje društveno-historijske konstante ostao isti, samo su se neka sredstva promijenila i prilagodila, odnosno pridodala. Razvojem saobraćaja, tehnologije, tehnike i

informatike, kao i medija i međunarodnih odnosa (može se reći globalizacijom) omogućeno je da logističke operacije (od dovoženja kamenja za katapulte, zatim hrane za ratnike i konje, do kasnijeg prevoza energenata, itd.) prerastu u logističke operacije. Hibridni rat je samo novi stepen u razvoju rata koji je uvek pratio razvoj društva. Kako današnje društvo karakteriše visok stepen razvijenosti i razgranatosti, a mali stepen precizne definisanosti i uređenosti, odnosno relativne opšte haotičnosti i potpune izmiješanosti, isto je i sa ratom i raznolikošću i isprepletenošću njegovih akcija i operacija. Hibridni rat nije vojni, već državni koncept ratovanja, u kojem mogu da se angažuju svi društveni potencijali države agresora, a da se napadnu svi društveni resursi države žrtve. Kao što je slučaj opasnosti od svjetskog rata zahtijevao formiranje sistema opšte narodne (civilne) odbrane, tako slučaj opasnosti od hibridnog rata zahtijeva formiranje sistema opšte društvene (sistemske i sistematske) odbrane. Što se tiče i samog naziva i samog postojanja i održivosti koncepta hibridnog rata vodi se dosta polemike sa brojnim zanimljivim argumentima *pro et contra* gde se debatuje o mjestu i ulozi novog vida rata koji je po definiciji protivna opštoj definiciji rata kao oružanom međudržavnom sporu. Očigledno je priča o „hibridnom ratu“ dospjela u žižu interesovanja zbog međusobnih optužbi najvećih svjetskih sila za ono šta obje, ili sve tri sa Republikom Kinom, rade. Ako je treći svjetski rat bio Hladni, onda je četvrti Hibridni⁹⁸. I, kao što Drugi vuče korjene iz Prvog, tako i Hibridni ima utemeljenje u Hladnom ratu. Hibridni rat je neograničeni rat, od beskontaktnog do totalnog. Hibridni rat može biti neograničeni rat, ali to nije novina. Rat je, zapravo oduvijek bio neograničen, ali je spektar mogućnosti bio ograničen. Nismo oduvijek imali meki ili tvrdi pristup, ekonomske sankcije, međunarodne pritiske, medijske manipulacije, cyber špijunažu i napade, itd. Rat je neograničen od nastanka, ali su se granice stalno pomjerale, odnosno mogućnosti umnožavale i unapređivale. Hibridno ratovanje je sinergija i prirodno i historijski posljedično nasljedno objedinjavanje hladnog rata i malih ratova, koji karakterišu period poslije dva velika sukoba svjetskih razmera. Hladni rat je bio hibridni svjetski rat. Hibridni rat je počeo sa Hladnim ratom, odnosno sa završetkom Drugog svjetskog rata, i još uvek traje. Svi ratovi u drugoj polovini 20. vijeka i prvoj polovini 21. vijeka su zapravo – hibridni ratovi. Ako je 20. vijek bio vijek svjetskih ratova, 21. vijek će biti vijek hibridnih ratova. Danas, nije moguće utvrditi da li je u pitanju novi „hladni“ rat, ili je stari bio zapravo samo uvod u novi. U svakom slučaju, evidentno je da je novi nastavak starog u kojem je težište bilo prije svega na sukobu dva takmaca svjetske bezbjednosti i politike koji su se nadmetali i međusobno sputavali u svim društvenim segmentima. Novi oblik svjetskog sukoba - hibridni rat, kao da ne poznaje granice; ni vremenske, ni prostorne, niti društvene.

Za razliku od hibridnog, tzv. specijalni rat je izraz kojim se opisuju neprijateljske aktivnosti jedne suverene države ili više njih prema drugoj suverenoj državi koje po svojim ciljevima odgovara ratu, ali koje ne uključuju element neposrednog oružanog, odnosno konvencionalnog sukoba, odnosno u kome je direktna akcija zamijenjena širokim rasponom

⁹⁸ Teorija 4GW (*engl. Fourth Generation Warfare*) – četvrta generacija rata, promovise neograničen i složeni rat.

ekonomskih, obavještajnih, propagandnih i sličnih operacija kojima se posredno ciljana država nastoji uništiti ili oslabiti kroz subverziju.

1. Geneza hibridnog djelovanja i/ili ratovanja

Tokom osamdesetih američka vojna doktrina, možda najbolje da bi uslijedila kroz čitanje Vojnog pregleda, najviše se fokusirala na teme koje se prisjećaju tzv. sukobi srednjeg do visokog intenziteta - rat i totalni rat u različitim oblicima. Autori mnogih generacija i tipova Oružanih snaga SAD-a pokušavali su, od izdavanja do izdavanja, opisati i objasniti pojmove poput "produžavanje bojnog polja", "borba u vazduhu" ili vještine vazdušnih operacija - Operativna umjetnost Airland bitke. Nešto manje pažnje posvećeno je fenomenu tzv. sukobi niskog intenziteta, premda, kako su svojedobno primijetili general Donald R. Morelli i general pukovnik Michael M. Ferguson, vjerovatnoća takvih sukoba bila je veća od one sukoba srednjeg i visokog intenziteta za koje su se prvenstveno pripremale američke oružane snage. Usmjerenost američke vojne misli u to vrijeme na „velike“ konvencionalne sukobe ili klasične međudržavne ratove (sa ili bez upotrebe nuklearnog oružja) bila je sasvim razumljiva u kontekstu kontinuiranog i teškog višedimenzionalnog nadmetanja sa SSSR-om, čije su oružane snage, barem u nekim aspektima (prije svega kvantitativno) nadmašio američke oružane snage.

S druge strane, u preposljednjoj deceniji prošlog vijeka, na periferiji "Fronte" sučeljavanja blockchaine - u Južnoj Americi, Africi, Južnoj i Jugoistočnoj Aziji - bile su pogođene mnoštvom sukoba niskog intenziteta čiji su potencijalni ishodi u velikoj mjeri zamijenili geostrateške položaje i interese obje supersile.

1.1 Determiniranje i definiranje pojmova

U američkoj stručnoj i doktrinarnoj literaturi sukob niskog intenziteta tretira se kao "ograničena političko-vojna borba za postizanje političkih, socijalnih, ekonomskih ili psiholoških ciljeva". Sukob niskog intenziteta "često je dugotrajan, u rasponu od diplomatskog, ekonomskog i socio-psihološkog pritiska, pa sve do terorizma i pobune". Obično je "ograničen na jedno geografsko područje i često je karakteriziran ograničenjima na oružje, taktiku i nivoima nasilja". U radu iz 1984. godine Morelli i Ferguson naveli su niz oblika upravljanja sukobom niskog intenziteta (preko dvadeset) - od političkih i ekonomskih sukoba (naprimjer, kartela i ekonomskih sankcija), do nacionalnih i subnacionalnih sukoba (recimo, granica incidenti, taoci, ubistva, terorizam i protuterorizam), za otvaranje ograničenih sukoba (naprimjer, revolucije, gerile, kontrapobune, vanjsko vojno uplitanje). Kao što se može primijetiti, kada je u pitanju sukob niskog intenziteta, riječ je o pojmu vrlo širokog opsega i ne baš jasnih granica.

Njegova definicija, kao i njegova upotreba, dobili su ozbiljnu kritiku, kako unutar samih Sjedinjenih Država, tako i izvan njih. Iako kontroverzan s gledišta logike (metodologije) i vojne nauke, koncept sukoba niskog intenziteta ipak je pridonio potrebnoj pažnji

istraživača i analitičara na poljima ratovanja i međunarodnih odnosa u mnoštvu geografski ograničenih, često dugotrajnih i polimorfnih oružanih sukoba. Kako su tenzije iz hladnog rata opadale, tako se pojavila i pojava tzv. mali ratovi postajali su sve zanimljiviji istraživačkim institucijama u AF-u različitih zemalja, kao i akademskoj zajednici, posebno u SAD-u i Evropi. U oktobru 1989., kada je rušenjem Berlinskog zida simbolično bilo okončano vrijeme hladnog rata, tekst pet američkih autora istovremeno se pojavio u magazinu Marine Corps i Vojnom časopisu o promjenjivoj fizionomiji rata i tzv. do četvrte generacije ratnih dejstava. Među tim autorima najznačajniji je svakako William S. Lind, američki konzervativni mislilac po obrazovanju, historičar. Do trenutka objavljivanja ovog djela, Lind je već pročitao knjigu posvećenu Manevarskom ratu - Priručnik o manevarima s manevrom, koja je prvi put objavljena 1985. godine. Lind i koautori (oficiri američke vojske) tumače evoluciju prirode ratovanja u modernom dobu kao rezultat interaktivnog efekta bezličnog tehnološkog napretka i taktičkih (kasnijih i operativnih) inovacija u oružanim borbama. Prva ratna generacija (koju simbolično simbolizira glatka musketa) je rođena u razdoblju prije Napoleonove pojave, a sa ratovima koji je vodio dostigla je vrhunac. Akcenat se stavlja na masu ljudi, organizovanu kroz takte linija i kolona. Druga generacija ratovanja kulminira s prvim svjetskim ratom. Taktika se temelji na vatri i pokretu, ali u osnovi ostaje linearna. Masovna vatrena snaga zamjenjuje se masovnom radnom snagom. Treća generacija ratnih dejstava (prisutna u konturama krajem 1918. godine), izašla je na vidjelo tijekom Drugog svjetskog rata, zahvaljujući velikim dijelom njemačkim taktičkim inovacijama. Na osnovu manevra, umjesto iznude, taktike treće generacije su prva istinski nelinearna taktika. Umjesto neposrednog uništenja, napad se zasniva na infiltraciji i obilaznici, dok je odbrana postavljena u dubini ali je bitno istaći da se određene taktičke i operativne ideje uvijek prenose sa generacije na generaciju.

Prema američkim autorima, naracije na generiranje ratnih dejstava, ovaj princip sukcesije primjenjuje se i kada je u pitanju četvrta generacija rata. Četiri središnje ideje koje prenose na najnoviju generaciju ratnih dejstava su naredbe za misije, smanjenje zavisnosti o centraliziranoj logistici, veći naglasak na manevru i pad neprijatelja kolabiranja neprijatelja iznutra. U odnosu na prvu ideju, vjerovatno je da će se buduće ratište vjerovatno proširiti na čitavo neprijateljsko društvo, tako da će za rasipanje snaga na bojnom polju biti potrebna izuzetna fleksibilnost i najniži nivo (sastav) kad djeluju na osnovu namjere zapovjednika. Kada je u pitanju logistika, američki autori zaključuju da će navedena disperzija zahtijevati sposobnost opstanka na štetu terena i neprijatelja. Veći naglasak na manevrariju podrazumijeva da masa, bila ljudska ili vatrena, više neće biti odlučujući faktor. Male, vrlo pokretne i okretno trupe obično će dominirati. Konačno, umjesto da fizički uništimo neprijatelja, cilj će biti srušavanje iznutra, a meta će postati takve pojave, kao što su popularna podrška ratu ili neprijateljska kultura. Prema Lindu i koautorima, u budućnosti bi se razlika između mira i rata mogla zamagliti do tačke nestajanja. Upravo, to podrazumijeva nemogućnost preciznog definiranja bojnog polja ili fronta, kao i nestanak razlike između civila i vojnika. Inače, smatraju, sve gore navedene karakteristike već su u određenoj mjeri bile prisutne u trećoj generaciji ratnih dejstava, dok su u četvrtoj bile tek izraženije. Ipak, u odnosu na tzv. Treća generacija ratnih dejstava, postoje određeni novi faktori čija akcija omogućuje identifikaciju ratne četvrte generacije. Prije svega, to je

pojava novih tehnologija čija primjena u borbenim operacijama može radikalno promijeniti taktiku i uopće način vođenja rata. U središtu predstave o četvrtoj generaciji ratnih sukoba nalaze se brojčano male, visoko mobilne jedinice, opremljene najmodernijim dodacima (komunikacija i posmatranje), koji traže ciljeve, i vojne i civilne, duž čitave dubine bojišta (pozadine gotovo da i nema!) a ponekad ih i sami uništavaju.

Psihološke operacije imaju posebno mjesto u ovoj vrsti ratnih dejstava, koja „mogu postati dominantno operativno i strateško oružje u obliku medijskih / informativnih intervencija“. U tekstu se predviđa raširena upotreba kompjuterskih virusa, manipulacija medijima da bi se promijenilo javno mišljenje, dok televizijske vijesti tvrde da ih je moguće pretvoriti u „moćna“ sredstva manipulacije i djelovanja.

Konačno, Lind i koautori vjeruju da znanje o određenim pojavama, poput terorizma, također može uvelike olakšati razumijevanje koncepta rata četvrte generacije. Sam terorizam, prema njihovom mišljenju, ne predstavlja ratovanje četvrte generacije, ali neki od njegovih elemenata sigurno mogu biti sastavni dijelovi ove nove vrste rata. Jer, kako vjeruju, globalni Zapad više ne dominira svijetom, niti definira modele ratovanja, može doći do rata četvrte generacije.

1.2 Tradicionalistički pristupi

U okviru zapadnjačkih tradicija, ali i islamske ili azijske, kojima se mogu pribjegavati zbog tehnološke zaostalosti koja im onemogućuje ravnomjerno vođenje konvencionalnih ratova sa zapadnim silama. Budući da bi u ratu četvrte generacije čitavo društvo postalo bojno polje, jer bi granica između prednje i stražnje strane bila zamagljena, a borbene jedinice logistički bi preživjele na štetu terena ili plijena, očito je da je u nekim aspektima terorizam i to nova vrsta rata veoma povezane pojave. Teroristi djeluju i u cjelokupnom društvu, živeći na štetu tog društva i, što je najvažnije, pokušavajući neprijatelja poraziti iznutra, zaobilazeći njegovu vojnu silu i direktno udarajući civilne ciljeve. Na kraju teksta Lind i koautori kažu da njegova svrha nije odgovaranje, već postavljanje pitanja, pa nije neobično da je definicija rata četvrte generacije izostala, iako je njihov rad bio pionirski. Umjesto definicije nude se opisi pojava i njegove geneze. Opis karakteristika fenomena i njegova pojava mogu pružiti dobru osnovu za formulisanje jedinstvene, analitičko-genetske definicije rata četvrte generacije. Međutim, do danas ne postoji takva definicija, iako postoje valjani epistemološki preduslovi za njenu formulaciju. Jasno je i na prvi pogled da koncept rata četvrte generacije dijeli više zajedništva s idejom sukoba niskog intenziteta (nekonvencionalna upotreba ljudskih i materijalno-tehničkih sredstava u borbenim operacijama, pribjegavanje ekonomskim, psihološkim i propagandnim akcijama, asimetrija između suprotstavljenih strana). Uzimajući u obzir tu činjenicu, može se reći da su pojmovi sukoba niskog intenziteta i rata četvrte generacije u konceptu povezani sa supstancom.

U vrijeme objavljivanja ovog članka poznati izraelski vojni teoretičar Martin van Creveld, napisao je studiju o transformaciji rata. Kako sam kaže u predgovoru, tekst knjige formulisao je u periodu 1989-1990., što znači da je Kreveld imao priliku upoznati rad Linda i njegovih koautora, s obzirom na to da je najvjerovatnije imao pristup američkoj vojnoj periodici. Ipak, Kreveld ovaj tekst ne navodi na popisu literature, iako čini nekoliko tačaka koje su po sadržaju vrlo bliske onome Linde i koautora. Prema Kreveldu, od kraja Drugog svjetskog rata tzv. mali ratovi ili, kako on kaže, sukobi niskog intenziteta, koji su možda bili "dominantni instrument za izazivanje političkih promjena". Bitne karakteristike ovih sukoba (brojni revolucionarni i građanski ratovi, višegodišnje terorističke kampanje) su sljedeće: oni se odvijaju u manje razvijenim dijelovima svijeta (postoji takva težnja); rijetko uključuju redovnu vojsku s obje strane; većina sukoba niskog intenziteta ne oslanja se prije svega na visokoj tehnologiji. Također je vrlo značajno, a Kreveld na više mjesta u svojoj knjizi ističe (i potvrđuje) da u sukobima slabog intenziteta moderni sustavi oružja i uopće moderne vojske postaju uglavnom irelevantni (Kreveld: 2010:13).

Govoreći o trendovima u narednim desetljećima, Kreveld je predvidio da "rat u budućnosti neće voditi vojske, nego grupe koje danas nazivamo teroristima, gerilcima, banditima i razbojnicima (nesumnjivo će koristiti još izbirljivija imena da se opišu). Njihove organizacije vjerovatno će počivati na harizmatičnoj, a ne na institucionalnoj osnovi i manje će biti motivirane profesionalizmom nego fanatičnom, ideološki utemeljenom lojalnošću." Polazeći od pretpostavke da je sukob slabog intenziteta "val budućnosti", Kreveld ukazuje na nekoliko velikih promjena u ratovanju. U njegovom razumijevanju nestaje strategija u klasičnom smislu.

Jasno je da postoje određene sličnosti između Kreveldovih stavova i onih iz kojih su Lind i kolege formulisali. U oba razumijevanja naglasak se mijenja priroda ratovanja, zamagljivanje granice između postojećih "stabilnih" kategorija vještine samo rata (front / background, borac / civil), kao i zemljopisni okvir fenomena (sukob slabog intenziteta ili rat četvrte generacije) - zemlje trećeg svijeta. S druge strane, postoje i neke razlike - Lind i koautori imaju veći naglasak za naglasiti važnost psiholoških (medijskih) operacija i upotrebe pojedinačnih (ul-savremene tehnologije). Zanimljivo je i da Kreveld ne daje vlastitu definiciju sukoba niskog intenziteta već koristi tu sintagmu slobodno bez preliminarne idejne definicije.

2. Hibridna politika i hibridno ratovanje

Tokom proteklog desetljeća vojni teoretičari i analitičari iz područja nacionalne sigurnosti aktivno su se bavili pitanjima suvremenih sigurnosnih ratova, i pokušajima da predvide ono što dolazi u budućnosti. Tako su u analizama događaja u svijetu koji su obilježili protekli period, a u cilju prikazivanja različitosti konvencionalnog od nekonvencionalnog odnosno savremenog ratovanja u leksikone nacionalne sigurnosti i nauke o sigurnosti uvršteni mnogi novi pojmovi.

Naime, ti događaji, kao što su primjerice revolucionarne promjene i oružani sukobi u zemljama Sjeverne Afrike, Bliskog Istoka i zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza potvrdili su pojavu novih oblika i metoda ostvarivanja vlastitih političkih ciljeva, odnosno potvrdili su da se nastavlja trend razvoja ratovanja o kojem elaboriramo u prethodnom dijelu.

Srž promjena nije promjena političkih ciljeva koji su i danas gotovo identični kao i na samim začetima ratovanja, srž promjena je pomak u načinu na koji se ti ciljevi ostvaruju, i to se prvobitno odnosi na gravitacijsko središte. To u smislu hibridnog ratovanja njegovih slabosti i širenja vlastitog narativa. U kontekstu ruskog pripajanja Krima i ruske prikrivene intervencije u Istočnoj Ukrajini kao događaja koji su potaknuli Zapad na analiziranje koncepta „hibridnih“ načina (metoda) organizacije i provedbe oružane agresije jedne zemlje na drugu, zaključeno je da hibridno ratovanje nije novi fenomen (Radkovets, 2015a: 2). Hibridno ratovanje nije revolucionaran pristup jer izučavanjem povijesti možemo identificirati veliki broj ratova koji sadržavaju elemente hibridnog rata, što ćemo istraživati i u ovom radu. Međutim, iako sami faktori koji definiraju hibridni rat nisu novi, već su uglavnom svi već prije korišteni u nekim od povijesnih ratova, ruski hibridni model sadržava neke dosad neizučavane aspekte – velika nepredvidivost i dinamičnost i fleksibilnost u primjeni različitih faktora, rastuća uloga informacijskog, ekonomskog, energetskog i drugih aspekata koji u savremenom hibridnom modelu postaju gotov jednako (ako ne i više) važni od klasičnog vojnog aspekta. To zapravo podrazumijeva odmak od tradicionalnog uništavanja protivnika primjenom vojne sile do korištenja kombinacije nevojnih metoda s ciljem dezintegracije protivnika, eksploatacije njegovih unutrašnjih resursa.

Izučavanjem dostupne literature jasno je da već postoji značajan broj stranih teoretičara i vojnih analitičara koji su u svojim međunarodno priznatim knjigama i člancima obradili pojam hibridnog rata, kao što su Martin van Creveld, David Kilcullen, Frank Hoffman, Karber, McCulloh, Janis Berzins i Robert Gates. Oni su u svojim radovima koristeći različite pristupe definirali ključne faktore, preduvjete, faze razvoja i elemente hibridnog rata kao operativnog pristupa za ostvarivanje nekih ciljeva o kojima teorija hibridnog rata ne govori ništa. Međutim, uočen je manjak naučnih radova koji se bave pojmom hibridne politike i hibridnog djelovanja koja skriva prave ciljeve i namjere, jer dobro poznata i ranije spomenuta korelacija politike i rata - kaže da je rat nastavak politike. Iako pojam hibridne politike zasada nije opsežno izučavan, za potrebe ovog rada i analize savremenog hibridnog modela prepoznata je nepobitna važnost hibridne politike kao polazišne tačke hibridnog djelovanja/ratovanja koja je kreirana i implementirana puno ranije od operacionalizacije samog rata (tokom 1. pripreme faze rata). Stoga je ovaj element sadržan u jednom od tri teorijska okvira na kojima i počiva ovaj rad.

Tvrđnje pruskog generala i vojnog teoretičara Carla von Clausewitzta „rat je nastavak politike drugim sredstvima“ i „vojska se mora podrediti političarima“ i danas relevantno govori o utjecaju politike na kreiranje strategije i na samo ratovanje. Clausewitzeve teorije, ali i teorije drugih ranije spomenutih filozofa i mislioca o strategiji, taktici i filozofiji ratovanja su značajno utjecale na razvoj vojnih i nauke o sigurnosti zapadnih zemalja, a

mnogi njihovi radovi se i danas koriste na vojnim akademijama i sigurnosnim studijama te čine jedan od važnih temelja sigurnosno-obavještajnog promišljanja.

Ako u okvirima ovog istraživanja govorimo o hibridnom ratovanju kao nastojanju jedne strane da korištenjem hibridnog oblika ratovanja prvenstveno ostvari svoje političke ciljeve izvan teritorija vlastite države, onda zaključujemo da se politička dimenzija hibridnog ratovanja manifestuje kroz vanjsku politiku te države – pa je u ovom kontekstu izučavanja hibridnog ratovanja prikladno o vanjskoj politici neke države govoriti kao o „hibridnoj politici“. Promatrajući gore navedene definicije rata u kontekstu hibridnog ratovanja, nameće se pitanje – kako definirati hibridnu politiku, te koja je bit, sadržaj i usmjerenje hibridne politike Ruske Federacije u odnosu na članice i partnere Europske unije i NATO saveza? Odnosno, koja je bit, sadržaj i usmjerenje vanjske politike Republike Srbije u odnosu na Bosnu i Hercegovinu. Hibridna politika je ciljana kompleksna upotreba političke, diplomatske, ekonomske (uključujući finansijske, energetske, i vojno-tehničke aspekte) razmjene, kao i informacijska propaganda i druge nekonvencionalne (asimetrične) mjere jedne države (ili saveza više država) s ciljem potkopavanja unutarnje i vanjske politike druge države, i to uz pomoć širokog raspona prikrivenih metoda i mehanizama potkupljivanja, zastrašivanja i ucjenjivanja vodstva političkih i gospodarskih elita, političkih stranaka i društvenih grupa, kao i cjelokupne populacije te države (Radkovets, 2015: 8). Hibridna politika provodi se tokom svih faza hibridnog rata, a započinje u pripremnjoj fazi hibridnog rata (Radkovets, 2015: 8).

Volodymyr Horbulin analizira problem konceptualiziranja hibridnog rata u kontekstu geostrateških napora Ruske Federacije čiji krajnji cilj je nametanje ruskog utjecaja na međunarodnoj sceni (Horbulin, 2015) – čime njegov članak sadrži začetke promišljanja koji dovode hibridno ratovanje u izravnu vezu sa hibridnom (geo)politikom i hibridnom strategijom (Radkovets, 2015). Bugajski u svojoj knjizi Eurasian Disunion – Russia's Vulnerable Flanks kaže da ruski napad na Ukrajinu i cijepanje ukrajinskog teritorija nisu izolirana operacija, već da je to dio šireg strateškog plana s ciljem ponovne izgradnje bloka moći sa središtem u Moskvi i natjecanja sa Zapadom (Bugajski, 2016: 10). Ubrzana realizacija neo-imperijalističkog projekta ruskog predsjednika Vladimira Putina predstavlja sigurnosni izazov za nekoliko regija koje graniče s Ruskom Federacijom, te je privukla pažnju zapada na vanjsku politiku Rusije (Denyer, 2015). Glavni cilj ruske hibridne politike je obnoviti status Rusije kao centra moći u multipolarnom i multicentričnom svijetu.

Tablica 3: Gerasimova strategija - temeljne razlike između konvencionalnog i hibridnog rata

Tradicionalne vojne metode	Novе vojne metode
Vojna operacija počinje nakon strateškog razmještanja snaga (objave rata)	Vojnu operaciju pokreću grupe snaga za vrijeme razdoblja mira (uopće nema klasične objave rata)
Frontalni sudari velikih oružanih jedinica uglavnom se sastoje od zemaljskih snaga	Sudari visoko manevarskih interspecifičnih borbenih skupina bez stvarnog kontakta

Povećavanje snaga, paljbene moći, preuzimanje nadzora nad dijelom teritorija i granica s ciljem ostvarivanja teritorijalnog nadzora	Uništavanje protivničke vojne i ekonomske moći pomoću kratkotrajnih visoko preciznih udara na stratešku vojnu i civilnu infrastrukturu
Uništavanje ekonomske moći i pripajanje teritorija	Masivna upotreba oružja visoke preciznosti i specijalnih operacija, robotike, i oružja koja koriste nove fizikalne principe (laseri, kratkovalna radijacija i sl.)
Upravljanje snagama kroz postojanje stroge vojne hijerarhije	Korištenje naoružanih civila (četiri civila na jednog vojnika) Simultani udari na protivničke postrojbe i infrastrukturu na cjelokupnom teritoriju Simultane bitke na zemlji, moru, zraku i informacijskom prostoru Korištenje asimetričnih i neizravnih metoda Upravljanje snagama u unificiranoj informacijskoj sferi

Izvor: izradio autori(i) prema: Gerasimov, 2013.

Kao rezultat toga u ratovima nove generacije dominira informacijsko i psihološko ratovanje pomoću kojega se postiže superiornost nad konvencionalnim vojnim snagama, te se moralno i psihološki potiskuje vojna sila i populacija protivničke strane (Berzins, 2014: 2). Berzins navodi da je u trenutnom geopolitičkom poretku glavni protivnik Rusije zapadna civilizacija, njene vrijednosti, kultura, politički sistem i ideologija (Berzins, 2014: 3-4). Uspjeh ruskog hibridnog rata u Ukrajini nametnuo je pitanje moguće primjene ovog modela u drugim dijelovima svijeta, o čemu će više biti govora u narednim poglavljima ovog rada. Berzins je identificirao osam faza hibridnog ratovanja (Berzins, 2014: 4):

2.1 Faze hibridnog djelovanja/ratovanja

Prva faza: ne-vojno asimetrično ratovanje (obuhvaća informacijske, moralne, psihološke, ideološke, diplomatske i ekonomske mjere kao dio plana za uspostavljanje povoljnog političkog, ekonomskog i vojnog okruženja).

Druga faza: Specijalne operacije koje imaju za cilj obmanuti političko i vojno vodstvo uz pomoć koordiniranih mjera koje provode diplomatski kanali, mediji i vladine i vojne organizacije fingiranim „curenjem“ lažnih podataka o namjerama i planovima.

Treća faza: Intimidacija, zavaravanje, i podmićivanje vladinih dužnosnika i vojnog vodstva, kako bi ih se prisililo/potaknulo na napuštanje vlastitih položaja.

Četvrta faza: Destabilizirajuća propaganda koja izaziva nemir i nezadovoljstvo među populacijom, dodatno pojačana dolaskom ruskih militanata koji eskaliraju subverziju.

Peta faza: Uspostava „no-fly“ zona iznad zemlje koju se planira napasti, postavljanje blokada, te značajna upotreba privatnih vojnih agencija u uskoj suradnji sa naoružanim jedinicama opozicije.

Šesta faza: Početak vojne akcije, kojoj prethode izvidničke akcije i zadaće subverzije. Svi tipovi, oblici, metode i snage su angažirani u provedbi ove faze, uključujući specijalne

jedinice, svemirske postrojbe, jedinice veze, diplomatske snage, obavještajne jedinice kao i aktere koji provode industrijsku špijunažu.

Sedma faza: Kombinacija ciljanih informacijskih operacija, operacija elektronskog ratovanja, operacija u svemiru, kontinuirano zastrašivanje avijacijom kombinirano s korištenjem visokopreciznog oružja.

Osma faza: Slamanje preostalih tačaka otpora i uništavanje preživjelih jedinica protivnika sprovedbom specijalnih operacija.

Teorijske analize hibridnog ratovanja nameću zaključak da je hibridni protivnik onaj protivnik koji vješto koristi napredne vojne tehnologije, a ujedno ima prilagodljivu organizacijsku strukturu koja mu dopušta brzu prilagođavanje okolnostima. Shodno tome, onome koji se želi efikasno suprotstaviti hibridnom ratovanju mora biti prioritet razviti sposobnost predviđanja i prepoznavanja kada neki izvor ugroženosti poprima hibridna obilježja. Osim Berzinsove analize toka hibridnog sukoba u osam faza, analitičari i stručnjaci sa neovisnog vojnog instituta za geopolitičke studije «Boryfsen Intel» iz Kijeva su temeljem analize dosadašnjih ratova hibridni rat podijelili u tri faze: pripremnu fazu, aktivnu fazu i završnu fazu rata (Radkovets, 2015: 27).

Prema njihovim analizama, tokom pripremne faze (koja može trajati i nekoliko godina) političko vodstvo hibridnog aktera najčešće uz pomoć sigurnosnih i obavještajnih službi vrši ideološke, političke i vojne pripreme za nadolazeći rat (Radkovets, 2015: 24). To obično obuhvata jačanje političke moći unutar vlastite države, pojačan nadzor nad svim sferama društva i života. Zatim, može se provoditi ideološko “ispiranje mozga” nad vlastitim stanovništvom kako bi se pobudili nacionalistički osjećaji i potreba za odbranom “nacionalnih vrijednosti i interesa”. U pripreмноj fazi se ostvaruje određena moć nad informacijskim prostorom ciljane zemlje, te se provode i različite aktivnosti sa svrhom diskreditiranja političkog establišmenta. U ovoj fazi hibridni akter nastoji unijeti razdor i podjele među stanovništvo ciljane zemlje, obično se oslanjajući na političke, etničke i/ili religijske različitosti stanovništva.

Aktivna faza hibridnog rata podrazumijeva prikrivenu ili otvorenu agresiju hibridnog aktera na ciljanu zemlju (Radkovets, 2015: 25). Ova faza podrazumijeva izazivanje unutrašnjih ratova u ciljanj državi temeljem političkih, socijalnih, gospodarskih, vjerskih i/ili etničkih neslaganja, podupiranje ili čak formiranje ilegalnih oružanih skupina koji se otvoreno sukobljavaju sa predstavnicima vlasti, te kreiranje paralelnih/alternativnih vladajućih struktura. U ovoj fazi može doći i do invazije, odnosno ulaska oružanih snaga hibridnog aktera u ciljanu zemlju.

U završnoj fazi hibridnog sukoba hibridni akter konsoliduje svoju poziciju u ciljanj zemlji na način da podupire nove vladajuće političke strukture (koje su prije rata bile u opoziciji), podupire provedbu izbora i referenduma i tako usmjerava unutrašnju i vanjsku politiku.

3. Studija slučaja Bosne i Hercegovine

Na globalnom planu postoji niz pokušaja ujednačavanja praksi iz oblasti sigurnosti u virtualnom i hibridno informatičkom prostoru. Koliko neke države ovo pitanje smatraju ozbiljnim i aktuelnim govori i primjer Japana koji ima ministra za cyber sigurnost. Druge države kao što je Kina imaju zakonske okvire koji regulišu ovu oblast, a što je važnije ti zakonski okviri se često prilagođavaju novonastalim okolnostima. Pojavila se i inicijativa brojnih sigurnosnih eksperata da se na nivou UN-a donese jedan okvirni sporazum koji bi se bavio ovom problematikom. Da li će postojati volja među ključnim akterima za ovakav dokument tek ćemo da vidimo.

Razvijene države na dnevnoj osnovi prate hibridno djelovanje u cyber prostoru. Tako, prema istraživanju britanske vlade za 2019. godinu, samo u Velikoj Britaniji je zabilježeno da je preko 32 posto kompanija bilo izloženo cyber napadima ili „prodoru“ od kojih je nepoznat broj onih koji se mogu povezati sa hibridnim djelovanjem ili hibridnim ratovanjem protiv nacionalnih i međunarodnih interesa Velike Britanije.

Bosna i Hercegovina je vjerovatno najkrhkija zemlja na Balkanu i plodno tlo za geopolitičke bitke između Rusije i Zapada. Njena unutrašnja politika podijeljena je trenutno između dva administrativna entiteta unutar same države (Federacija Bosne i Hercegovine i Republike Srpske), s jedne strane, i između tri zajednice (Bošnjaka, Srba, Hrvata), s druge, svaka s različitim izvorima određene eksterne podrške. Jasno je da Rusija pokušava održati zonu utjecaja u administrativnom entitetu Republika Srpska, dok Zapad nije dovoljno vidljiv građanstvu u Federaciji BiH, a još manje u Republici Srpskoj. Država postaje nefunkcionalna i otporna na inicijative EU i SAD da promoviraju progres.

Političko sigurnosna situacija je dodatno zakomplicirana Izborima 2018. godine koji nisu donijeli velike političke promjene, osim što je lider secesionističkih težnji Milorad Dodik, predsjednik Republike Srpske za prethodnih osam godina, biran kao srpski član tročlanog predsjedništva države Bosne i Hercegovine. Prije glasanja 2018. godine nije bilo većeg političkog događaja koji bi intenzivirao *dihotomiju* proruskog i prosrbijskog uticaja, ka realno nemogućoj, disoluciji Bosne i Hercegovine. Poruke prema zapadu bile su daleko manje agresivne i niže nego u Makedoniji i Srbiji. Narativni govornici u Bosni i Hercegovini više su glasni među etničkim Srbima u Republici Srpskoj, nego u Federaciji BiH, jer se poruke najčešće kanaliziraju kroz srpski interes u regiji, s posebnim naglaskom na spor s Kosovom. Republika Srpska definiše svoj politički interes prije svega kao dobru vezu sa Srbijom, bez obzira ko su političari u Beogradu i Banja Luci (administrativni centar Republike Srpske). Nakon što je izabran u predsjedništvo Bosne i Hercegovine, Dodik je obećao da će koristiti svoj srbijanski pasoš za putovanja u inostranstvo (Metodijeva, 2019: 48).

Proruski narativi dio su glavne politike u Republici Srpskoj, dijelom kao rezultat dobrih odnosa Dodika i predsjednika Vladimira Putina. Čovjek američkog državnog sekretara Madeline Albright koji je nekad opisan kao "dah svježeg zraka" danas je najbliži ruski

politički saveznik u regiji i pod američkim sankcijama⁹⁹. On je najvjerniji i najglasniji ruski posrednik na zapadnom Balkanu. On se protivi ulasku Bosne i Hercegovine u NATO, pozivajući se na deklaraciju Republike Srpske o „vojnoj neutralnosti“ potpisanu sa Rusijom. Aleksandar Vranješ, profesor na Univerzitetu u Banjoj Luci, tvrdi da anti-NATO raspoloženje ljudi u Republici Srpskoj ne bi trebalo da bude iznenađenje: "Postoji jednostavan razlog za to: NATO bombardovanje Srbije."

3.1 Rusko i srbijansko specijalno i hibridno djelovanje u Bosni i Hercegovini

Republika Srpska, okružena članicama NATO-a Hrvatskom i Crnom Gorom, ima strateški značaj za Rusiju. Rusija je Dodika otvoreno podržala u njegovim prethodnim izbornim kampanjama, uključujući izbore 2018. godine. Ruski ministar vanjskih poslova Lavrov bio je najistaknutiji strani političar koji je posjetio Bosnu i Hercegovinu, u posljednjim danima kampanje. U Banjaluci je Lavrov dobio Nagradu Republike Srpske, najviše priznanje srpskog entiteta. Podrška Rusije znači i da Rusija to ima mogućnosti suzdržavajte Dodika, ako treba, prema analitičaru Dimitaru Bečevu¹⁰⁰. Naprimjer, Rusija djeluje prilično nezainteresovano da u potpunosti prihvati separatistički pogled Dodika i političke elite Republike Srpske.

Vlada Republike Srpske je 2016. godine održala neustavni referendum s blagoslovom Rusije da usvoji odvojeni nacionalni praznik. Još jedno glasanje za otcjepljenje od Bosne i Hercegovine obećano je za 2018. godinu, ali to se nije dogodilo. Ove akcije su utrle Dodikov put na američku listu sankcija i još više se pouzdale u Rusiju. Dodik je pozvao Republiku Srpsku da prizna aneksiju Krima i pozdravio Noćne vukove, prokremljinski ruski motociklistički pokret u Banjaluci 2018. U skladu s ruskim političkim interesom u regiji, Dodik potvrđuje da je opće oduševljenje EU u Bosna i Hercegovina se smanjuje i EU "propada"¹⁰¹. Budući da je najglasniji ruski zastupnik u Rusiji, on hvali Rusiju i Kinu jer su ponudili regionu prijateljstvo i ekonomsku saradnju bez vezanosti za političke uvjete i "tražeći od njega da učini bilo šta nemoguće."

Pored lojalnih političkih pristalica u zemlji, Rusija se oslanja na „geopolitičke poduzetnike“ da usmjere svoje interese u Bosnu i Hercegovinu. Jedan primjer je ruski milijarder Konstantin Malofeev, nacionalista i promotor paroslavenskog pravoslavlja i ključna figura u sukobu u Ukrajini. Jedan je od stratega aneksije Krima i bio je uključen u planiranje, pripremu i finansiranje tamošnjeg separatističkog referenduma, zajedno s onim u Donjecku i Lugansku¹⁰². Njegove aktivnosti u istočnoj Ukrajini dovele su ga do toga da bude stavljen na listu sankcija EU. Panamski papiri koji su procurili otkrili su značajni Malofeev politički i ekonomski položaj na Zapadnom Balkanu. Posljednjih godina je posebno aktivan

⁹⁹ Maxim Edwards, "The President who wants to break his own country," *The Atlantic*, February, 1, 2019.

¹⁰⁰ *Ibid*

¹⁰¹ Andrew MacDowall, "Bosnia's Serb Republic leader: No breakaway vote next year," *Politico*, June 29, 2017.

¹⁰² *Ibid*

u Republici Srpskoj. 2014. godine organizovao je kontroverznu posjetu Kozaka Banjoj Luci kako bi izrazio podršku Dodiku u njegovoj izbornoj kampanji. 2015. godine Dodik je dodjelio Malofeevu (zajedno sa Putinovim savjetnikom Igor Štegolev i Leonid Reshetnikov, bivši general ruske spoljno-obaveštajne službe i direktor Ruskog instituta za strateške studije) priznaje „Njegošev orden za doprinos Republici Srpskoj“¹⁰³.

Kao i u Srbiji, prorусki narativni posrednici u Bosni i Hercegovini oslanjaju se na sličan skup poruka protiv Zapada. Sve je to objavljeno u izbornoj kampanji 2018., koju je Sputnik gurnuo, ali je češće prihvaćen od strane lokalnih medija. Značajan dio ovih propagandnih priča potiče iz Srbije, gurajući prosrpska stajališta o pitanjima kojima bi oslabio identitet bosanskohercegovačke zajednice. Tako Rusija podržava lokalne aktere koji žele zadržati status quo, sve dok zemlje u regiji ne napreduju sa svojim ambicijama prema NATO-u i EU. Ipak, Rusija ne nudi suštinsku alternativu. Republika Srpska je među mjestima u regiji u kojoj preovlađuju prorусki / antizapadni narativi zbog nepostojanja zajednice kritičkih glasova, uključujući akademce, novinare i grupe civilnog društva. Ni opozicija, ni mediji nisu dovoljno jaki da ih izazovu. Javni RTV servis u Banjaluci je pod političkom kontrolom i otvoreno se koristi za promicanje provladine političke agende u Republici Srpskoj. Alternativna televizija (Alternativna televizija) pokrenuta je 1996. godine kao dopisna jedinica prve višestruke otvorene radiodifuzne mreže koju je osnovao Ured visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu i EU. Danas je to samo provladin televizijski kanal i zna se da je kontroliše sin Milorada Dodika, Igor.

Web stranica i radio emisije Sputnika dostupni su u Republici Srpskoj i Federaciji BiH. Iako nije baš popularan, njegove poruke lako prodiru u javne medije. U Republici Srpskoj sadržaj Sputnika često preuzimaju glavni mediji. Naprimjer, novinska agencija SRNA posuđuje izvještaje Sputnika i predstavlja ih kao originalne, a kada drugi informativni portali ponovo objavljuju iste podatke, oni navode SRNA, a ne Sputnjik kao izvor. Anti-zapadni / prorусki narativi popularni u su dijelovima Bosne i Hercegovine često se pojavljuju na web stranicama InfoSrpska, Krajina, Govori Srbija, Glas Srpske, Nezavisne, Srbija Danas i na mnogim drugim portalima čije vlasništvo i izvor financiranja ostaju nejasni, ponovo objavljujući jedan. priče na strani. Popularnost ovih web stranica nije toliko velika kao na televiziji ili novinama. Priča Vladimira Kovačevića, istraživačkog novinara na jednom od lokalnih televizijskih kanala, ilustrira čitav ciklus dezinformacija koje istovremeno kruže različiti narativni proxy-i. Godine 2018. napadnut je i pretučen gotovo u smrt u Banjoj Luci: „Dan nakon napada na mene, srpski provladin tabloid Informer napisao je da mi je neka američka organizacija platila 80 000 dolara za izradu moje web stranice. Uveče su se te informacije pojavile na RTRS-u i Alternativnoj televiziji “ (Metodijeva: 2019, 49). Kovačević kaže da je napad bio povezan sa njegovim radom i da sumnja u vezu sa političkim rukovodstvom Republike Srpske. Druga meta lažnih vijesti u okviru predizborne kampanje 2018. godine bili su protesti koji se u Banjoj Luci održavaju svakog dana nakon

¹⁰³ <https://www.pressreader.com/bosnia-and-herzegovina/dani/20170324/282467118719365>, pristupljeno 08.10.2019

ubistva mladića Davida Dragičevića u martu 2018. godine. Otac Dragičevića, ključnog organizatora Pravde za Davida, protestira, sumnja policija umešanost u ubistvo njegovog sina Demonstracije nisu bile politički pokretane, ali su imale političke efekte na Dodikovu moć koja se uzima kao zdravo za gotovo. Oni su viđeni na protestima protiv političkog statusa kvo u Republici Srpskoj. Povod je mobilizirao hiljade mladih na društvenim medijima i time postao meta lažnih Facebook profila i dezinformacija. Prema političkoj analitičarki Tanji Topić, „*Ne postoji nijedna stranka u Republici Srpskoj koja bi ikada mogla toliko ljudi motivirati da izađu na ulicu. U ovom se slučaju pojavio paradoks u vezi sa ulogom društvenih medija. S druge strane, Facebook je otvorio prostor za alternativne stavove. S druge strane, postalo je poprište rata kojim se ne predstavlja ništa.*“¹⁰⁴ Najave o protestima lako se prenose iz internetskog prostora u glavne medije. RTRS je također često izveštavao o manjem broju demonstranata ili jednostavno nije pružio medijsku pokrivenost protestima.

3.2 Uticaj hibridnog djelovanja i ruskih narativnih posrednika

Cilj je hibridnog djelovanja produblivanje rascjepa među tri zajednice Bosne i Hercegovine. Ruski analitički i reportažni posrednici koji su bili aktivni tokom izborne kampanje 2018. oslanjali su se na neriješeni razdor i historijske prigovore kako bi produbili polarizaciju između Srba, Bošnjaka i Hrvata u zemlji. Nema naznaka da je to imalo izravnog utjecaja na ponašanje birača, jer je takva retorika godinama normalizovana u domaćem političkom diskursu. Međutim, intervjuirani novinari i stručnjaci sa sjedištem u Sarajevu i Banjoj Luci tvrde da ova dezinformacija ima negativne efekte na bilo kakve izgleda za dublju institucionalnu saradnju dva bosanskohercegovačka entiteta i stvara prostor za daljnje napetosti.

Jačanje nacionalizma i podsticanje ideje o razdvajanju Republike Srpske. Republika Srpska je 9. januara 2019. godine proslavila svoj „nacionalni“ praznik, uprkos zabrani koju je Ustavni sud zabranio. Ponovno je vlada entiteta organizirala ceremoniju u Banjaluci, stvarajući svađu između bošnjačkih i bosanskih Srba. Snažnu političku podršku Rusije prosepatskičkom političkom vodstvu Republike Srpske druge dvije zajednice čitaju kao prijetnju političkoj stabilnosti Bosne i Hercegovine.

Potkopavajući proevropsku i prozapadnu orijentaciju Bosne i Hercegovine. Posebni negativni efekti ruskih narativnih posrednika mogu se primijetiti u vezi s euroatlantskim integracijama. Budući da je nosilac veta u vladi zemlje, Republika Srpska prenosi poruke protiv perspektiva pristupanja Bosne i Hercegovine NATO-u. Izričita anti-NATO retorika rukovodstva Republike Srpske u velikoj meri je inspirisana prijateljstvom sa Srbijom,

¹⁰⁴ Iz : A.M- Interview with Tanja Topic, a political analyst, Banja Luka, October 11, 2018.u Asya Metodiev, „Russian Narrative Proxies in the Western Balkans“ Policy Paper, June 2019 | No.16, GMF

doprinosi proruskoj političkoj agendi u regionu. Kako su popularni televizijski kanali, web stranice, novine i državna novinska agencija Republike Srpske u potpunosti pod političkom kontrolom, pristup alternativnim gledištima je prilično ograničen. Vrste informacija zasnovanih na mišljenju dominiraju u pokrivanju tema poput spora Kosovo i Srbija. Intervjuirani novinari ocjenjuju ulogu ruskih narativnih hibridnih proxy-a kao štetnije za medijsku scenu u Republici Srpskoj i manje štetne u zemlji u cjelini, zbog veće izloženosti alternativnih gledišta u ostatku zemlje.

Cilj djelovanja je stvaranje imidža Rusije kao političke, vojne i ekonomske alternative Zapadu. Ruski pozitivni imidž daleko je bolje naglašen od strane ruskih narativnih posrednika u Republici Srpskoj, nego u Federaciji BiH. U tom pogledu nema veće razlike od susjedne Srbije, jer se ova slika često kanališe kroz iste medijske izvore, političke partije i pojedine političke aktere. U poluautonomnom entitetu, lokalni medijski punomoćnici uspješno su izgradili ruski imidž kao ključnog čuvara Srbije u sporu sa Kosovom kao i branitelja Republike Srpske.

Zaključak

Na nivou Bosne i Hercegovine na snazi je osam zakona koji sadrže pravnu regulativu koja tretira sigurnost na internetu, ali nemamo zaseban zakon o cyber/informacijskoj sigurnosti. Ne postoji ni državno koordinacijsko tijelo (kao što je tim za odgovor na informacijsku sigurnost na incidente (CSIRT ili CERT) radi pravovremenog koordiniranja incidenta u cyber sigurnosti. Sa druge strane Hrvatska, Crna Gora i Srbija, imaju i zakone o cyber sigurnosti, ali i državne strategije za cyber sigurnost, već duži vremenski period i razvijaju kako hibridno djelovanje tako i u određenim područjima djelomično hibridno ratovanje (i na horizontalnom ali i vertikalnom planu). U BiH se pokušava pokrenuti to pitanje, prvenstveno u sferi odbrane od tog i takvog djelovanja, pa su u oktobru 2019. godine predstavljene Smjernice za strateški okvir cyber sigurnosti u Bosni i Hercegovini. Smjernice su izrađene pod okriljem Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini i uz podršku Delegacije Evropske unije i Ureda specijalnog predstavnika Evropske unije u BiH, te Ženevskog centra za demokratsku kontrolu oružanih snaga (DCAF). Ovaj korak za BiH predstavlja značajan poticaj za sve relevantne institucije da izrade svoje strategije i planove njihove realizacije zasnovane na prezentiranim smjernicama.

Iako Institucije (prvenstveno akademske), organizacije, kompanije i građani BiH, u skladu sa mogućnostima i potrebama slijede trend digitalizacije, najčešće se to dešava bez potrebnih znanja hibridnog djelovanja ili komponenti cyber zaštite, ostavljajući tako kompletnu infrastrukturu podložnu različitim vrstama hibridnih i cyber napadima.

Studija slučaja pokazuje da su Anti-Zapad/proruski narativi našli su plodno tlo na Zapadnom Balkanu, jer je regija ključni prostor za sukob Rusije i Zapada. To se djelovanje ne pojavljuje u vakuumu, ali ih olakšavaju lokalne mreže posrednika za dezinformaciju. U razmatranoj studiji slična infrastruktura proxy-a igra ulogu u sprječavanju dezinformacija

i širenju polarizacije. Napori na dezinformaciji u regiji usmjereni su na događaje i prelaze s jednog mjesta na drugo, ovisno o lokalnom političkom kontekstu. Posljednjih mjeseci njihova se polarizirana retorika najčešće odnosila na spor između Kosova i Srbije, nakon čega su uslijedili referendum o imenu Sjeverne Makedonije i izbori u Bosni i Hercegovini. Četiri su ključne priče korištene u varijacijama u tri zemlje: NATO je agresor, EU je institucionalno i politički slaba, Sjedinjene Države nastoje stvoriti veliku Albaniju, a Rusija pouzdan partner. Ne postoji političko priznanje postojećih prijetnji dezinformacijama među političkim elitama u regiji. Oni koji ne priznaju ulogu propagandnih posrednika osjetljiviji su na njihov utjecaj. Neki dijelovi lokalne populacije više su odvojeni od glavnih medija i podložniji su proruskim / antizapadnim medijskim sadržajima od stanovništva općenito. Što je veća izloženost stanovništva neke zemlje određenom skupu medijskih narativa i dezinformacija, veće su mogućnosti da utječe na njeno društvo i političko odlučivanje (Andrei Y, Damarad V: 2018).

Hibridno djelovanje/ratovanje protiv BiH kao države je realnost, a napadi i postojeća prijetnja BiH i zahtijevaju adekvatne mjere prevencije i cyber zaštite. Od presudne je važnosti da nadležne institucije u BiH intenziviraju saradnju u oblastima edukacije, razmjene iskustava i podataka sa SAD, državama članicama EU i NATO-a, ali i da odrede, definišu i primijene u praksi strategiju, standarde, tehnike kao i da osiguraju potrebne ljudske i materijalne resurse.

Literatura:

- Andrei Yeliseyeu and Damarad Volha, (2018) Disinformation Resilience in Central and Eastern Europe, p 17. GMF
- Asya Metodieva, „Russian Narrative Proxies in the Western Balkans“ Policy Paper, June 2019 | No.16, GMF
- Berszins J. (2014). Russian New Generation Warfare: Implications for Europe. European Leadership Network. October 2014. Pristup preko http://www.europeanleadershipnetwork.org/russian-new-generation-warfare-implicationsfor-europe_2006.html
- Bugajski, Janusz (2016). Eurasian Disunion – Russia's Vulnerable Flanks. The Jamestown Foundation. Washington DC, 08/2016
- Gerasimov, V (2013). Vrijednost znanosti je u predviđanju: Novi izazovi zahtijevaju ponovno promišljanje oblika i metoda provedbe borbenih operacija. VoennoPromyshlenny Kurier (VPK) (Military-Industrial Courier). Pristup preko http://vpknews.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf
- Horbulin, Volodymyr (2016). „Hybrid War: It is just e Beginning“. Pristup preko <http://en.niss.gov.ua/public/File/englishpublic/Horbulin%20article%20eng%20%20final%20version.pdf>. Autor pristupio 10/2019.
- Lind. W (1989). The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. Marine Corps Gazette, October 1989, str. 22-26. Pristup preko <http://globalguerrillas.typepad.com/lind/the-changing-face-of-war-into-the-fourthgeneration.htm>
- Maxim Edwards, (2019).“The President who wants to break his own country,” The Atlantic, February, 1
- Radkovets Yuiy (2015a). Russia's Armed Agression against Ukraine: Peculiarities of Preparation and Conducting New Challenges and Threats. BINTEL Geopolitical Analytics Journal, Kijev, Ukrajina, 2015
- Radkovets Yuiy (2015b). Russia's Armed Agression against Ukraine: Peculiarities of Preparation and Conducting New Challenges and Threats. BINTEL Geopolitical Analytics Journal, Kijev, Ukrajina, 2015
- Radkovets, Yuriy (2015a). Today's Russia's Hybrid Policy as a Strategy for the Implementation of its National Geopolitics. Hybrid Wars as a Continuation of Hybrid Policy. BINTEL Geopolitical Analytics Journal. Special Issue. 2015., str. 4-11.
- Van Kreveld Martin, (2010) Transformacija rata, JP Službeni Glasnik i Fakultet bezbednosti, prevod -Beograd, 2010